

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ
з дисципліни
“ТЕОРІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ”
(для бакалаврів)**

Київ
ДП «Видавничий дім «Персонал»
2010

МАУП

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Підготовлено кандидатом педагогічних наук, доцентом кафедри соціальної психології та соціальних технологій *О. В. Барановською*

Затверджено на засіданні кафедри соціальної психології та соціальних технологій (протокол № 7 від 24.10.08)

Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом

Барановська О. В. Методичні рекомендації щодо забезпечення самостійної роботи студентів з дисципліни “Теорія соціальної роботи” (для бакалаврів). — К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2010. — 38 с.

Методичні рекомендації знайомлять студентів з структурою курсу, теоретичними питаннями, сучасними технологіями соціальної роботи з різними категоріями клієнтів.

Методичні рекомендації містять пояснювальну записку, характеристику основних видів навчальної, навчально-наукової, навчально-аналітичної і практичної самостійної роботи студентів, список рекомендованої літератури.

- © Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2010
- © ДП «Видавничий дім «Персонал», 2010

Реформування суспільства, розгортання нових і модернізація традиційних форм соціального життя, загострення соціальної напруженості в умовах політичної нестабільності та економічної кризи зробили за останні десятиліття особливо актуальним питання про роль і значення соціальних наук, серед них — соціальної педагогіки та соціальної роботи в системі соціальних інститутів і відносин.

В Україні накопичено значний досвід реалізації соціальних, психолого-педагогічних, реабілітаційних програм допомоги різним категоріям громадян. У останнє десятиліття інтенсивно розвиваються вітчизняна теорія і практика соціальної роботи, що спираються як на зарубіжні концепції і технології, так і на багаті традиції соціальної і педагогічної думки в нашій країні.

Становлення і розвиток соціальної педагогіки як науки ставить перед ученими комплекс завдань, які можна розділити на три великі групи: теоретичні проблеми соціальної педагогіки, технології соціально-педагогічної роботи і професійна підготовка соціальних педагогів.

Теорія соціальної роботи є базовою і ключовою дисципліною в підготовці спеціалістів з соціальної роботи. Курс тісно пов'язаний з іншими дисциплінами: “Введення в спеціальність”, “Основи соціальної роботи”, “Методика викладання соціальної педагогіки”, “Практикум з соціально-педагогічної роботи”, “Теорія соціально-педагогічної роботи” та ін.

Курс “Теорія соціальної роботи” вивчається студентами педагогічних установ, зокрема тими, які навчаються за фахом “соціальна педагогіка” (бакалаврів).

Дисципліна “Теорія соціальної роботи” охоплює основні теоретичні питання курсу та базові технології роботи соціального педагога: історичний розвиток галузі у вітчизняній історії; основні поняття соціальної роботи; основні теорії соціальної роботи; її зміст і форми; теоретичний аналіз системи соціальної роботи; види та напрями, принципи та методи соціальної роботи, методика соціального планування і управління.

У зв'язку із зазначеними трансформаціями *метою вивчення дисципліни є:*

- засвоєння студентами основних теоретичних знань з соціальної педагогіки;
- ознайомлення з основними історичними віхами становлення соціальної педагогіки та соціальної роботи;

- забезпечення успішного засвоєння студентами професійних принципів соціального педагога, його етичного кодексу;
- ознайомлення з особливостями технологій соціальної роботи з різними групами населення;
- набуття практичних навичок роботи за допомогою тренінгів тощо.

Навчальна дисципліна передбачає формування умінь застосовувати на практиці основні форми і методи соціальної роботи.

Основні завдання курсу:

- формування у студентів теоретичних уявлень про соціальну роботу як професійну практичну діяльність і галузь гуманітарного пізнання, її принципи і основні категорії;
- формування цілісного уявлення про чинники і закономірності соціальної життєдіяльності людини; розкриття специфіки технологій соціальної роботи та її гуманістичної спрямованості;
- формування у студентів початкових знань і умінь у галузі соціальної роботи.

Навчальний процес здійснюється у різних формах: навчальні заняття (лекції, семінари, самостійна робота), контрольні роботи, написання рефератів, виконання наукової і практичної роботи. За необхідності студенти отримують на кафедрі необхідні консультації.

У зв'язку із тим, що у вищих навчальних закладах змінюється система контролю знань студентів (порівняно із загальноосвітньою школою), значна увага приділяється необхідності усвідомлення студентами постійно проводити аудиторну та позааудиторну роботу з метою підвищення власного рейтингу.

Всі види самостійної роботи студентів є однією з форм звітності і контролю за набуттям знань.

Важливою формою навчального процесу є самостійна індивідуальна робота, спрямована на поглиблення та закріплення знань з соціальної педагогіки та соціальної роботи, а саме проводити наукові дослідження, щоб навчитися чітко і логічно викладати матеріал, обґрунтовувати свої погляди та висновки з вивченої теми. Зміст самостійної індивідуальної роботи визначається навчальною програмою, методичними матеріалами, завданнями викладача.

Для ефективної самостійної роботи студент повинен навчитися:

- знаходити потрібну інформацію, тобто вміти працювати з фондами і каталогами бібліотеки, користуватися Інтернетом;

- вміти працювати з науковим текстом: володіти необхідним комплексом інтелектуальних умінь (виділяти головне, аналізувати, порівнювати, узагальнювати, систематизувати, конкретизувати, шукати аналогії, доводити та спростовувати);
- критично оцінювати прочитане і робити власні висновки;
- творчо переробляти знайдену інформацію;
- проводити дослідницьку і пошукову роботу;
- брати участь в дидактичних та ділових іграх;
- вміти проводити самоатестування та самоконтроль.

Курс розрахований на 81 годину, з них 16 лекційні, а решта — практичні (семінарські) заняття та практичні роботи.

АУДИТОРНА САМОСТІЙНА РОБОТА

Мета аудиторної самостійної роботи — опрацювати базові і окремі проблемні питання курсу, перевірити якість засвоєння матеріалу лекцій, підручників, посібників, зробити власні узагальнення, поглибити набуті знання. Підготовка студентів до аудиторних занять повинна сприяти:

- ефективному опрацюванню та засвоєнню теорії соціальної роботи;
- сформувати вміння і навички самостійно працювати з різними видами інформації;
- сформувати уміння використовувати та вдосконалювати набуті знання;
- формувати соціальну, полікультурну, інформаційну, інтелектуальну, комунікативну компетентності.

Самостійна робота над матеріалом лекцій

Лекція є основною формою організації навчального процесу у вищій школі. Важливу роль для успішного засвоєння знань відіграє самостійна робота над матеріалом лекцій. Досягнення позитивних результатів залежить від врахування викладачами принципів активного (інтерактивного) навчання, застосування активних форм і методів навчання та залучення студентів до активної продуктивної роботи з інформацією.

Студент для ефективного засвоєння матеріалу лекції повинен:

- з'ясувати головну мету лекції;
- у конспекті виокремити основні її частини;
- виділяти головне у закінчених блоках матеріалу;

- ефективно застосовувати запропоновані лектором порівняння;
- зробити правильний узагальнюючий висновок, обов'язково записати його та виділити іншим шрифтом (кольором);
- використовувати різні види шрифтів, кольорів під час конспектування;
- навчитися деяким постійним скороченням чи стенографічним позначкам;
- записувати опорні фрази, які допоможуть відтворити текст;
- використовувати у записах наочність, короткі узагальнюючі схеми;
- записати основні бібліографічні джерела, запропоновані лектором.

Форма звітності: рукописний конспект лекційних матеріалів.

Перевірка та оцінювання конспекту відбувається за такими параметрами:

- правильність виділення головного (визначення основних положень лекції);
- логічність викладу інформації в конспекті, а також розвиток кожної окремої думки;
- запис основних визначень, "ключових" положень, наявність інформації, що їх деталізує;
- правильність застосування схем, цифр, фактологічних положень;
- наявність узагальнюючих висновків;
- зрозумілість конспекту у цілому, застосування під час конспектування різних шрифтів, кольорів;
- наявність основних бібліографічних джерел, запропонованих лектором.

Семінарські заняття

Семінар у вищій школі — це складова блоку "лекція-семінар": для перевірки знань, засвоєних студентами після прослуховування певного циклу лекцій; відпрацювання окремих проблемних чи важливих тем. Застосування інтерактивних методів навчання перетворює семінар на ефективну і цікаву форму роботи студента.

Розробкою різних підходів до проблеми семінарських занять займалося багато науковців, серед них можна назвати В. Є. Римаренка.

Студент повинен:

- вести самостійний пошук необхідних матеріалів;
- за необхідності готувати реферати чи доповіді;

- вести пошук цікавих фактів з теми, вдаватися до наочності;
- готувати презентації з певної теми; дидактичні (ділові) ігри, дискусії, "круглі столи";
- працювати в команді (групова підготовка заходів);
- готувати виставки вивчених джерел інформації (за можливостями).

Починаючи підготовку до семінарського заняття, студенти повинні, насамперед, уважно ознайомитися з його планом за навчальною програмою повторити конспекти лекцій з визначеної теми. Якщо запланована групова робота (підготовка до ділової гри чи "круглого столу"), то робота розподіляється між учасниками. Необхідно також звернутися до підручників, рекомендованої додаткової літератури. До найважливіших і складних питань теми пропонується складати конспекти відповідей. Плідному засвоєнню навчального матеріалу сприяє також конспектування додаткової літератури. Пильну увагу слід приділити визначенню основних категорій і понять, підготовці рефератів чи доповідей з певних питань тощо.

ТЕМИ ТА СТРУКТУРА СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Теми можна вибирати залежно від потреб та складності засвоєння матеріалу. Загалом нами розроблено 22 теми семінарських занять, кожне з яких за необхідністю може ділитися на два чи більше або ж скорочуватися.

Тема 1. Соціальна робота, її сутність і роль у сучасному українському суспільстві

1. Визначення понять "соціальна педагогіка" та "соціальна робота".
2. Об'єкт, предмет і завдання соціальної роботи.
3. Основні поняття і категорії соціальної роботи.
4. Соціальна педагогіка та соціальна робота в структурі соціально-гуманітарних наук.
5. Кризові явища та процеси в українському суспільстві. Організація соціального захисту різних категорій населення.
6. Значення соціальної політики держави в забезпеченні прав і свобод громадян, задоволення їхніх основних потреб та інтересів.

Література: основна [4; 6–8; 16; 17; 20; 28; 29; 37; 40; 43–45; 48];
додаткова [4–7]

Тема 2. Історія розвитку соціальної роботи та соціальної педагогіки

1. Історія благодійної діяльності в Україні.
2. Сутність понять “милосердя”, “благодійність”.
3. Історичні етапи розвитку соціальної допомоги.
4. Церква як провідний інститут благодійництва.
5. Благодійність за сучасних умов.
6. Становлення соціальної педагогіки та соціальної роботи за кордоном.
7. Порівняльна характеристика американської та європейської моделей соціальної роботи.

Література: основна [7; 8; 12];
додаткова [3–6]

Тема 3. Предмет соціальної роботи. Структура і завдання курсу

1. Сутність поняття “соціальна робота”.
2. Об’єкт і суб’єкт соціальної роботи.
3. Функції та принципи соціальної роботи.
4. Теоретико-методологічна основа і місце соціальної роботи серед інших наук.
5. Зміст, структура, методичні особливості соціальної роботи.

Література: основна [7; 8; 12];
додаткова [3–6]

Тема 4. Соціальна робота як професійна діяльність

1. Структура професійної діяльності соціального працівника.
2. Цілі, засоби і функції професійної діяльності. Професійна компетентність.
3. Кваліфікаційні рівні і характеристики соціальної роботи як професійної діяльності.
4. Професійні цінності, принципи, методи і уміння.

Література: основна [7; 21; 38–41];
додаткова [1–3]

Тема 5. Взаємозв’язок соціальної роботи з іншими галузями суспільної практики

1. Перехідний етап у житті українського суспільства, його реформування, пошуки шляхів стабілізації та оптимального розвитку на правових цивілізованих засадах.

2. Зміст і спрямованість соціальної політики держави, її роль у гармонізації суспільних відносин.
3. Основні соціальні проблеми в Україні, їх політична та економічна обумовленість і відповідні засоби розв’язання.

4. Місце і роль соціальної роботи в реалізації соціальної політики
Література: основна [8; 10; 24; 27; 29; 36; 39–41];
додаткова [1–3]

Тема 6. Цілі і функції, зміст та види соціальної роботи

1. Система цільових орієнтацій соціальної роботи.
2. Загальні професійні функції соціальних працівників.
3. Зміст соціальної роботи.
4. Види соціальної роботи.

Література: основна [4; 6–8; 16; 17; 20;
28; 29; 37; 40; 43–45; 48];
додаткова [4–7]

Тема 7. Цінності і етика соціальної роботи

1. Ціннісна позиція соціального працівника.
2. Роль і значення ціннісних орієнтацій у професійній діяльності. Етична природа ціннісних орієнтацій соціальної роботи.
3. Етичний кодекс соціального працівника.
4. Базові професійні цінності.
5. Ключові поняття соціальної роботи — “добробут”, “соціальне функціонування”.

Література: основна [6; 7; 22–24; 27–29; 42];
додаткова [2–5]

Тема 8. Професійні знання, уміння та навички соціальної роботи

1. Система професійних знань у соціальній роботі.
2. Комплексний характер професійних знань.
3. Зміст і рівні професійних знань.
4. Професійні уміння соціальних працівників.
5. Професійні навички соціальних працівників.

Література: основна [6; 7; 16; 21–24; 27; 39; 40; 42];
додаткова [2–5]

Тема 9. Основні теорії соціальної роботи

1. Сучасні теорії соціальної роботи: від позитивізму до постмодернізму.
2. Класифікація теорій соціальної роботи.
3. Психолого-орієнтовні теорії соціальної роботи: психодинамічна, екзистенціональна, гуманістична, теорія кризового втручання.
4. Соціолого-орієнтовні теорії соціальної роботи: системна, системно-екологічна, соціально-радикальна, марксистська.
5. Комплексно-орієнтовні теорії соціальної роботи: рольова, соціально-педагогічна, когнітивна.
6. Постмодерністські погляди на соціальну роботу: рефлексивно-терапевтичні, соціалістично-позитивістські, індивідуалістично-реформістські.
7. Соціалізаційні та адаптивні процеси в соціальній роботі.
8. Адаптивно-соціалізаційна теорія соціальної роботи.

Література: основна [1–3; 18; 33; 35; 38]

Тема 10. Теоретичні засади технології соціально-педагогічної роботи

1. Види технологій соціально-педагогічної роботи.
2. Завдання соціально-педагогічних технологій.
3. Організаційна форма як компонент технологій соціально-педагогічної діяльності.
4. Характеристика груп і видів організаційних форм виховної діяльності.
5. Вимоги до бесіди, диспуту, вікторини, конкурсу, конференцій тощо.

Література: основна [9; 23; 24; 46; 49]
додаткова [6–7]

Тема 11. Види та напрями соціальної роботи

1. Види соціальної роботи — соціальне обслуговування, соціальний супровід, соціальна профілактика, соціальна реабілітація.
2. Напрями соціальної роботи.
3. Стратегія подолання бідності в Україні.
4. Моніторинг реалізації стратегічних напрямів подолання бідності.

Література: основна [7; 10; 12; 13; 40]

Тема 12. Принципи та методи соціальної роботи

1. Роль принципів соціальної роботи в забезпеченні науковості й ефективності соціальної роботи як цілісного механізму, їх групування.
2. Сутність методів соціальної роботи, їхня характеристика, взаємозв'язок і творче використання.

Література: основна [10; 28; 30–35; 40]

Підготовка доповідей до семінарських занять

Підготовка доповідей до семінарських занять — важливий аспект ефективного засвоєння матеріалу лекцій, його узагальнення та підготовки до заліків і екзаменів. Доповіді студент може готувати як самостійно, так і у парі або у формі виконання та презентації проектної роботи, у якій задіяна певна група студентів.

Розглянемо основні етапи підготовки доповіді з певної теми.

1. *Формулювання мети та завдань виступу.*
Головне — правильно почати доповідь, чітко окреслити причину та мету виступу, сформулювати актуальність питання. З тим, щоб привернути й утримувати увагу аудиторії необхідно висловлюватися чітко, логічно, дотримуватися принципів науковості, систематичності, доступності.

2. *Окреслення основних питань з теми.*
Основна частина доповіді повинна починатися з окреслення головних питань, їхньої короткої характеристики і необхідної інформаційної насиченості.

3. *Критичне осмислення інформації та її подання у певному вигляді.*

Студент повинен чітко окреслити коло пошуку, з використанням різних джерел інформації:

- бібліотечних фондів (каталогів, картотек);
- довідкової літератури (словники, довідники, енциклопедії);
- даних з мережі Інтернет.

Спираючись на їх дані, викладається суть проблеми, наводяться докази, пояснення, міркування, визначаються основні категорії і поняття з теми. Слід пояснювати кожен аспект проблеми, підібрати переконливі цифри, факти, цитати. Обов'язковим є критичне ставлення до отриманої інформації, оцінюючи її сучасність, партиїність (деякі джерела дають цінну наукову інформацію, але іде-

ологічно забарвлену). Необхідно виробити власне ставлення до проблеми.

4. *Підготовка наочності з теми (у вигляді схем, малюнків чи презентації).*

Слід пам'ятати, що доповідь без наочності буде сухою і нецікавою. Тому слід продумати, яким чином демонструватиметься наочність (у контексті доповіді чи слугуватиме її фоном, наочний показ може стати провідним у доповіді — презентація).

5. *Підбір цікавих конкретних фактів чи супроводу у контексті доповіді.*

Факти повинні бути присутніми, але не перевантажувати доповідь, не відволікати від суті.

6. *Обґрунтування висновків.*

Висновки у кінці доповіді обов'язкові.

Вимоги до їх формулювання:

1. Висновки мають бути лаконічними.
2. Вони повинні містити коротко актуальність, мету, завдання.
3. Повинні відображати усі основні етапи доповіді.
4. Потрібно дати основні визначення (коротко).
5. Окреслити стан дослідженості проблеми.
6. Містити короткий висновок про те, чи розкрита тема і перспективи її дослідження.

Пам'ятка студенту

Для ефективної підготовки виступу з певної теми потрібно:

1. Сформулювати мети та завдання виступу.
2. Окреслити основні питання.
3. Здійснити пошук необхідної інформації з теми.
4. Критично осмислити інформацію та подати її у певному вигляді.
5. Підготувати наочність з теми (у вигляді схем, малюнків чи презентації).
6. Відібрати цікаві конкретні факти чи супровід у контексті доповіді.
7. Обґрунтувати висновки.
8. Чітко визначити часові межі виступу.

Цікавими і новими формами проведення семінарського заняття є дискусії, ток-шоу та дидактичні (ділові) ігри. Проте їх ефективність залежить безпосередньо від підготовленості студентів до обговорення питань та вироблення сценарію їх проведення.

Студенту необхідно знати та засвоїти на практиці *основні правила ведення дискусії:*

1. Говорити по черзі.
2. Не перебивати того, хто говорить.
3. Критикувати ідеї, а не доповідача.
4. Поважати інші думки.
5. Не висміювати товаришів.
6. Не змінювати тему дискусії.
7. Намагатися заохочувати до дискусії інших.

Ток-шоу — порівняно нова, перенесена з телевізійних шоу на навчальний процес форма, яка може бути досить ефективною у семінарській роботі. Вона організовується таким чином:

1. Обирається та оголошується тема дискусії.
2. Учасники діляться на “запрошених гостей” та “глядачів”, обирається ведучий.
3. “Глядачі” ставлять запитання “запрошеним” (в межах однієї хвилини).
4. “Запрошені” дають відповідь негайно та конкретно.
5. Ведучий має право ставити запитання або переривати виступи, коли ліміт часу вичерпано.

Дидактична гра вважається у дидактиці і формою, і методом навчання. Якщо гра проходить протягом усього заняття, та вона є формою організації навчального процесу. Коли ж вона є лише засобом досягнення певної мети на занятті — та це метод навчання. Гра може реалізовуватися і в рамках інших форм організації навчального процесу: наприклад, семінарського заняття.

Отже, семінарські заняття у різних формах не тільки допомагають кращому засвоєнню матеріалу лекцій, а й вчать науковому викладу матеріалу, самостійній підготовці до обговорення проблем, формують комунікативні, організаційні, інтелектуальні, інформаційні компетентності, дають підготовку до майбутньої роботи над науковою темою.

Практичне заняття

(для самостійної роботи)

На практичних заняттях опрацьовують практичні теми курсу, завдяки чому у студента формуються вміння і навички, необхідні для соціально-педагогічної роботи.

Практичні заняття проводяться після прослуховування і опрацювання лекцій та закріплення знань на семінарських заняттях.

Практичне заняття може мати різні форми, а саме — тестування, моделювання, самостійна робота з опитувальниками, робота в парах, практикум, а також ділова гра (під час обговорення проблеми розподіляються певні ролі).

Вправи, тренінги та опитувальники, які у межах курсу соціальної педагогіки допоможуть відпрацювати моделі поведінки за різних ситуацій, вміння та навички практичної роботи з різними групами населення.

1. Професійні знання, уміння та навички соціальної роботи

Складіть перелік умінь та навичок, які необхідні працівнику соціальної сфери. Обґрунтуйте кожне з них.

2. Права та обов'язки соціального працівника

Рекомендується для самостійного опрацювання у групах.

3. Цінності і етика соціальної роботи

Складіть етичний кодекс соціального працівника (на Ваш розсуд) — робота у групі.

4. Технологія роботи з різними категоріями клієнтів

Вправа: “Ігри в дискримінацію”

Хід заняття в групі:

Згадайте, що ви пам'ятаєте про дискримінацію (упереджене ставлення до людини).

Ознайомтеся з правилами гри в дискримінацію (якими критеріями група керується, яку групу виключають, як спрацьовує виключення). Наприклад:

а) 8–10 чоловік утворюють замкнене коло, стоячи пліч-о-пліч, всі тримаються за руки. Один з учасників гри має хвилину для того, щоб увірватися в середину кола. Якщо йому це вдається, то група має нового члена. Дайте кожному можливість по чергово бути аутсайдером.

Запитайте: “Як ти відчуваєшся, коли є членом групи? Як ти відчуваєшся, коли виключений із групи? Як ти відчуваєшся, коли ти намагаєшся проникнути в середину групи?”

б) Розділіть групу на підгрупи за певним критерієм — кольором волосся чи очей, статтю або зеленими пов'язками на руках. Довільно призначте одну групу панівною, вона має особливі привілеї. Запитайте: “Як ви відчуваєтеся, коли вважаєтеся панівними? Як ви відчуваєтеся, коли вважаєтеся аутсайдерами?”

Дискусія:

— Чи хтось із вас коли-небудь зазнавав дискримінації? Що трапилося? Як ви себе поводити?

— Як упередження і дискримінація впливають на конфлікт? Рекомендації:

Проводьте ігри в дискримінацію виважено, оскільки вони провокують таку емоцію, як тривога.

Узагальнення: обґрунтуйте поняття “дискримінація”, “аутсайдер”. Проаналізуйте кілька ситуацій (на вибір), ваші рекомендації щодо оптимального реагування на них.

Вправа: “Обстоювання своїх прав: листок досвіду і дискусія”

Члени групи:

а) пояснюватимуть, що всі люди мають основні людські права;

б) описуватимуть, як обстоювання особистих прав бере гору над переслідуванням;

в) обговорюватимуть ситуації, в яких вони хотіли б обстоювати свої права.

Матеріали: одна копія листка “Мої права” для кожного учасника.

Хід заняття:

Роздайте листки. Прочитайте та обговоріть права (кожне окремо). Наведіть власний приклад того, коли ви намагалися обстоювати особисті права. Попросіть членів групи переглянути свій листок досвіду і визначити особисті права, що відстоювали в певній ситуації. Заохочуйте інших навести приклади подібних ситуацій із їхнього життя і запропонуйте визначити права, які відстоювалися кожного разу.

Обговоріть відповіді.

Питання: чому важко захищати свої права.

Підстави можуть бути такими:

- Друзі можуть обурюватися, коли ти розповідаєш те, чого вони не хочуть слухати.
- Якщо ставати на захист своїх прав у людному місці, то це привертає увагу інших людей до тебе.
- Якщо ставати на захист прав щодо сексуальних домагань, то це може викликати у представників протилежної статі неприхильне ставлення до тебе.
- Якщо ти просиш що-небудь, тобі можуть відповісти “ні”.
- Відстоювання своїх прав може викликати страх.
- Відстоювання своїх прав потребує багато енергії, і ти можеш зовсім не отримати того, до чого прагнеш.
- Деякі особи не вважають, що молоді люди мають ті ж самі права, що й дорослі, і, ймовірно, не будуть їх слухати.

Листок досвіду “Мої права”. Я маю право:

- поводити себе так, аби це “працювало” на мою гідність і повагу, без порушення прав інших;
- на те, щоб до мене ставилися з повагою;
- казати “ні” і не почувати себе винуватим;
- переживати і виражати свої почуття;
- взяти тайм-аут і подумати;
- змінити свою думку, передумати;
- просити те, чого я хочу;
- відмовити в допомозі і підтримці;
- звертатися і отримувати інформацію;
- припускатися помилок;
- почуватися добре стосовно себе;
- робити менше, ніж я здатний робити.

Яке “право” обстоюється в кожній із наведених нижче ситуацій?

Поставте перед кожним судженням відповідний номер (1–12) “права”. Змодельуйте ситуації.

5. Технологія роботи соціального педагога з різними типами сімей

“Сімейна скульптура”. Мета — можливість співвідносити рольову позицію із реальною ситуацією в житті. Учасники створюють скульптуру. Кожен займає свою позицію. Обговорення: яке місце кожного у сім’ї, зв’язки між її членами.

Вправи

“Ми схожі”. Мета — зрозуміти, що ми і схожі, і маємо право на відмінність. “Ти схожий на мене тому, що...” “Я відрізняюся від тебе тому, що...”

“Інтерв’ю”. Мета — проаналізувати, чи вдалося подати психологічний портрет товариша. Пари протягом 10 хв. проводять взаємне інтерв’ю.

Проективний малюнок “Наша група”. Мета — взаєморозуміння. На загальному плакаті намалуйте свою групу. Обговоріть малюнок. Які почуття він викликає? Яким чином розподілені між собою члени групи?

Узагальнення: що є важливим для досягнення згоди в групі; як зводити групу людей колективом; змодельуйте вашу ситуацію.

ПОЗААУДИТОРНА САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ

Позааудиторна самостійна робота є обов’язковою, вона формує самостійність, сприяє розвивати креативність мислення, творчі здібності, сформувані різні компетенції: інформаційні, інтелектуальні, комунікативні, соціальні, полікультурні тощо. Ця форма роботи оцінюється з урахуванням різних критеріїв, серед них самостійність пошуку; креативність; критичність; творчі надбання.

Контрольна робота

Контрольна робота виконується відповідно до програми курсу. Її мета — закріплення набутих умінь та навичок у результаті опрацювання лекційних матеріалів, а також під час семінарських та практичних занять. Обсяг контрольної роботи становить приблизно 10–20 сторінок. У ній розкриваються питання з основних розділів курсу, наведених у методичних вказівках.

Контрольна робота виконується на підшитих листах формату А4 (210x297 мм). На титульному наводиться її назва, дисципліна, курс, шифр групи, повністю прізвище, ім’я і по батькові. На другій сторінці вказується тема завдання, вона розбивається на окремі пункти.

У кожному пункті, який розкривається у тексті контрольної роботи, повинен бути відображений основний зміст заданого питання, матеріал викладається стисло, лаконічно. Бажано застосовувати наочність (схеми, графіки). У кінці обов’язково зробити висновок, навести список використаної літератури; оформлений відповідно до додатку 3, поставити дату і особистий підпис виконавця. Для позначок рецензента залишаються поля.

Здають контрольну роботу за модулем, кожна з них орієнтована на певний рівень знань.

Критерії, за якими роботу не буде зараховано:

- коли у роботі немає 60 % правильних відповідей;
- робота здана несвоєчасно;
- робота виконана неакуратно.

Незарахована контрольна робота повертається студенту на доопрацювання, він повинен врахувати зауваження викладача і здати обидва варіанти роботи у визначений термін.

ТЕМИ КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ

1. Історія розвитку соціальної роботи.
2. Розвиток соціальної роботи в Україні.
3. Історія благодійної діяльності в Україні.
4. Розвиток соціальної роботи за рубежом.
5. Історичні етапи розвитку соціальної допомоги.
6. Церква як провідний інститут благодійництва.
7. Порівняльна характеристика американської та європейської моделей соціальної роботи.
8. Сутність і характер сучасного феміністського руху.
9. Безробіття як соціальна проблема.
10. Соціальні наслідки інвалідності.
11. Теоретичне та практичне значення соціальної роботи в житті сучасного суспільства.
12. Методи, завдання та функції соціальної педагогіки і соціальної роботи.
13. Принципи і методи соціальної педагогіки та соціальної роботи.
14. Соціальна педагогіка та соціальна робота в структурі соціально-гуманітарних наук.
15. Сучасні проблеми соціального виховання.
16. Методологічні підходи до розуміння цілісного процесу соціалізації, виховання і розвитку особистості.
17. Професійна компетентність соціального педагога.
18. Система цільових орієнтацій соціальної роботи.
19. Професійні функції соціальних працівників.
20. Ціннісна позиція соціального працівника.
21. Етична природа ціннісних орієнтацій соціальної роботи.
22. Етичний кодекс соціального працівника.
23. Система соціальної допомоги в Україні.
24. Основні види та напрями соціальної роботи.
25. Особливості технологій соціальної роботи.
26. Толерантність як ідеологія соціальної роботи.
27. Сучасні теорії соціальної роботи: від позитивізму до постмодернізму.
28. Теорія соціального адміністрування та планування соціальної роботи.
29. Психодинамічна теорія соціальної роботи.
30. Екзистенціальна теорія соціальної роботи.

31. Теорія кризового втручання.
32. Системна теорія соціальної роботи.
33. Системно-екологічна теорія соціальної роботи.
34. Соціально-радикальна теорія соціальної роботи.
35. Марксистська теорія соціальної роботи.
36. Рольова теорія соціальної роботи: сутність і переваги.
37. Соціально-педагогічна теорія соціальної роботи: сутність і переваги.
38. Когнітивна теорія соціальної роботи: сутність і переваги.
39. Постмодерністські погляди на соціальну роботу.
40. Адаптивно-соціалізаційна теорія соціальної роботи.
41. Соціальні виміри старості.
42. Соціальні аспекти охорони здоров'я населення.
43. Соціальні наслідки міграційних процесів в Україні.
44. Вимоги до професійного використання антинаркотичної пропаганди.
45. Профілактика алкоголізму, наркоманії, токсикоманії.

Реферат як форма організації самостійної роботи студента

Реферат — це одна з форм організації навчально-дослідницької діяльності. Його призначення — розвиток пізнавальної самостійності студента, умінь самому набувати, поглиблювати, творчо переробляти і осмислювати професійно значущі знання. Крім того, це ще і *форми контролю* рівня професійної підготовки студентів, а тому насамперед виконуються з дотриманням єдиних вимог і правил, насамперед *у позанавчальний час і в терміни*, встановлені викладачем. На написання реферату дається не менше місяця від дня затвердження теми, його обсяг не менше 8–10 сторінок.

Реферування застосовується при підготовці до практичних і семінарських занять, до заліків і іспитів, а також як контрольна робота студента, який з будь-яких причин має заборгованість з навчальної дисципліни.

Реферати створюються в єдиному примірнику і після перевірки підлягають поверненню виконавцю.

Навчальний процес — це аудиторні заняття (лекції, семінарські і практичні, заліки і іспити), практика, а також самостійна робота з підготовки рефератів як індивідуальної самостійної і особистісно орієнтованої діяльності студентів.

Реферат — це письмова робота, у якій стисло викладено дослідження певної проблеми на основі вивчення і перероблення теоретичного або емпіричного матеріалу.

Реферування призначене для освоєння прийомів, методів і засобів роботи з джерелами пізнання конкретної навчальної дисципліни. У рефераті не переказується зміст джерел, що вивчаються, а здійснюється їх аналіз, узагальнення, переструктурування, систематизація тощо.

Іноді для написання реферату досить вивчити і глибоко проаналізувати одне теоретичне джерело або описати досвід успішного застосування певного методу навчання конкретним вчителем.

В цілому послідовне і якісне виконання реферату як форми навчально-дослідницької діяльності студента забезпечить формування методологічної, психологічної, педагогічної, організаційної і дослідницької культури як основи *професійної компетентності*.

Структура реферату:

- вступ;
- основна частина;
- висновок;
- список літератури;
- додатки;

Вступ — це модель дослідження. Тут подається весь науковий апарат, яким керується дослідник, виконуючи пошукову роботу. На його основі науковий керівник аналізує якість виконання реферату чи іншої наукової роботи і оцінює, наскільки глибоко усвідомлено і розкрито актуальність теми, чи досягнута поставлена мета, чи правильно підібрані методи дослідження, чи грамотно вони використані.

Склад вступу — актуальність дослідження, опис наукового апарату залежно від типу роботи.

При написанні *реферату* у вступі викладається актуальність теми, мета реферування і методи дослідження.

Обсяг вступу — приблизно 1/10 від усієї роботи (змістової частини).

Пам'ятка студенту

З приводу написання вступу до реферату

- Визначте вид роботи, його основну мету.
- Сформулюйте актуальність обраної теми.
- Визначте мету реферування.
- Правильно оберіть методи дослідження.

Основна частина — це умовна назва описання всього дослідження.

Вона будується на основі спроектованого наукового апарату. Тут все має підпорядковуватися досягненню поставленої мети: розглянути предмет дослідження вибраними вами методами. Все, що було спроектовано і описано у вступі, в цій частині починає “працювати”.

Для написання основної частини складається план як перелік основних положень, які належить розкрити. План — це назви тих опорних параграфів, які визначаються. Кількість таких параграфів залежить від обсягу матеріалу та його характеру, особливостей навчальної дисципліни, в рамках якої виконується робота. Необхідно досягти відповідності їх між собою за обсягом і ступенем складності змісту. Назви (заголовки) параграфів не можуть повторюватися, повинні бути змістовними, відображати ідеї, що розкриваються в них. Їх призначення — скерувати увагу на конкретну ідею, конкретний матеріал.

Побудова основної частини реферату залежить від обсягу матеріалу, специфіки змісту і поставленої мети. Найчастіше реферат не має глав, а тільки параграфи, які не діляться на підпараграфи. Іноді взагалі він виконується як цілісна робота, але з внутрішньою логікою викладу змісту. У виділених у рефераті параграфів відсутній загальний заголовок, таким для них стає тема реферату, зафіксована на титульному листі.

Пам'ятка студенту

З приводу написання основної частини реферату

- Напишіть основний зміст роботи: дайте назви параграфам відповідно до типу роботи.
- Визначіть джерела інформації та способи їх пошуку.
- Опрацюйте джерела і зробіть виписки, закладки у книжці, тези.
- Дайте визначення основним поняттям.
- Зробіть критичний аналіз вивченої літератури з посиланнями на список літератури.
- Виконайте практичну частину дослідження та опишіть її.
- Використовуйте графіки, схеми, таблиці.
- Застосовуйте наукову мову.

Кожне дослідження має *висновки* — епілог роботи, її завершальну частину. Його завдання — показати, що мета, поставлена в дослідженні, досягнута, а гіпотеза доведена.

Існують різні види висновків:

- резюме;
- висновки;
- висновок.

Резюме — це короткий опис виконаної роботи, що дається як перелік зробленого і висновків за главами.

Найчастіше використовується при реферуванні.

Висновки — нові думки, а точніше, висновки, зроблені, спираючись на теоретичний або емпіричний матеріал.

Висновок — це комплексна форма завершення дослідження, що поєднує і резюме, і висновки.

Крім того, у висновках повинна міститися оцінка теоретичної і практичної значущості роботи.

Вибір виду висновку залежить від таких аспектів, як:

- складність роботи: для реферату буває досить резюме, для курсової — висновків, а для дипломної — висновки;
- характер змісту роботи, тобто від того, які методи роботи були використані; чим складніші методи, тим доцільніше вибір висновків і навіть висновку;
- володіння автором технологією виконання цих видів завершення свого дослідження

Пам'ятка студенту

висновки чи резюме до реферату має містити:

- Твердження про досягнення мети дослідження з короткими підтвердженнями.
- Резюме як найкоротший огляд виконаної роботи.
- Нові положення (ідеї, думки, оцінки), одержані в результаті дослідження.
- Встановлення практичної значущості виконаного.

За стилем написання резюме чи висновки повинні бути лаконічними, чіткими, логічними, доказовими, переконливими. Треба пам'ятати, що до них, як і до вступу, при перевірці приділяється найбільше уваги.

Його обсяг визначається характером роботи, але у середньому — не більше 1/10 частини всього тексту.

Списком літератури завершується описання дослідження. Часто його називають бібліографією, але це некоректно. Він розташований за висновками і оформлюється з нової сторінки. Кількість найменувань літератури, внесеної в список, залежить від форми дослідниць-

кої роботи. Норматив для реферату — не менше 5 найменувань. Література, що вноситься в список, — це опубліковані теоретичні джерела, нормативно-правові документи, а також архівні матеріали. Наводиться не тільки цитована література, а й прочитана, але безпосередньо досліджуваної теми.

У список літератури також слід внести роботи, присвячені дослідженню вашої теми і виконані працівника вашого вузу — педагогами, психологами, соціологами, істориками, філософами та іншими фахівцями.

Вся література оформлюється в алфавітному порядку, за першою літерою прізвища автора, найменування документа або колективної праці, без конкретного автора. Кожній роботі привласнюється свій порядковий номер, і потім на нього робляться посилання в тексті роботи при цитуванні.

Літературні джерела, що вносяться в список, повинні бути певним чином оформлені. Окрім імені автора і назви роботи указуються вихідні дані, тобто місце видання, назва видавництва або організації, що видала роботу, і рік видання. Крім того, вказується кількість сторінок в тексті.

Пам'ятка студенту

З приводу складання списку літератури

- Під час роботи над темою робіть бібліографічний опис джерел, з якими Ви працюєте.
- До списку внесіть не тільки цитовану літературу, а й прочитану, що має стосунок до досліджуваної теми.
- Література оформлюється в алфавітному порядку.
- Зверніть увагу на правильність бібліографічного описання джерел.
- Зробіть посилання у роботі на список літератури.

Додаток — це матеріал, що уточнює, ілюструє, підтверджує окремі положення дослідження, однак не увійшов до тексту основної частини. Як правило, він використовується в дипломних роботах і рідко в рефератах і курсових, його склад визначається задумом дослідника.

Види додатків різні:

- копії планів і програм;
- фотографії;
- тексти тестів і опитувальників;
- зразки дитячих малюнків і творів;

- приклади уроків;
- звіти;
- рапорти;
- документи або витяги з них;
- статuti;
- положення тощо.

Як правило, додатки робляться тільки у тому випадку, коли їх буває не менше двох. До додатків виносяться тільки ті матеріали, на які є посилання в основному тексті. Такий зв'язок цих частин роботи обов'язковий.

Кожному додатку привласнюється номер, він вміщується в кінці роботи з продовженням загальної нумерації сторінок.

Кожен додаток оформляється окремо.

У додаток не виносяться статистичні таблиці, діаграми експериментів; вони входять безпосередньо в текст.

Додатки не враховуються в обсяг роботи, вони не повинні перевищувати 1/3 всього тексту.

Нижче наведено теми рефератів, іноді їх можна адаптувати відповідно до обраного виду роботи. Якщо це реферат, тему можна звузити, розглянувши певний її аспект. І навпаки, деякі із запропонованих тем можна розробляти як наукові дослідження.

Крім того, результати ґрунтовних наукових досліджень бажано застосовувати на практиці.

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ

1. Місце соціальної роботи в системі соціальних відносин і соціального пізнання.
2. Соціальна робота в Україні.
3. Соціальна робота у світі.
4. Сутність основних понять соціальної роботи.
5. Основні чинники становлення соціальної роботи як галузі знання.
6. Соціалізація як соціально-педагогічне явище.
7. Історія становлення категорії "соціалізація".
8. Вікові етапи та механізми "соціалізації".
9. Структура професійної діяльності соціального працівника.
10. Підходи до поняття "професійна компетентність".
11. Ціннісна позиція соціального працівника.

12. Роль і значення ціннісних орієнтацій у професійній діяльності. Етична природа ціннісних орієнтацій соціальної роботи.
13. Етичний кодекс соціального працівника.
14. Базові професійні цінності соціального працівника.
15. Система професійних знань у соціальній роботі.
16. Професійні уміння та навички соціальних працівників.
17. Основні стратегії втручання у соціальній роботі.
18. Система соціальної допомоги в Україні.
19. Основні цілі і функції соціальної роботи.
20. Зміст соціальної роботи.
21. Роль і значення ціннісних орієнтацій у професійній діяльності.
22. Етичний кодекс соціального працівника, його значення у соціальній роботі.
23. Зміст взаємодії соціального працівника і клієнта.
24. Основні види та напрями соціальної роботи.
25. Поняття "технологія соціально-педагогічної роботи".
26. Види технологій соціально-педагогічної роботи.
27. Завдання соціально-педагогічних технологій.
28. Технологія психолого-педагогічного консультування.
29. Причини, типи та шляхи усунення педагогічних конфліктів.
30. Зміст і принципи індивідуальної соціальної роботи.
31. Огляд різних моделей соціальної роботи.
32. Сучасні теорії соціальної роботи.
33. Підґрунтя класифікацій теорії соціальної роботи.
34. Теорії індивідуальної, групової, общинної соціальної роботи.
35. Теорія соціального адміністрування та планування соціальної роботи.
36. Психолого-орієнтовні теорії соціальної роботи: загальна характеристика.
37. Психодинамічна теорія соціальної роботи: сутність і переваги.
38. Екзистенціональна теорія соціальної роботи: сутність і переваги.
39. Теорія кризового втручання: сутність і застосування в соціальній роботі.
40. Соціолого-орієнтовні теорії соціальної роботи.
41. Системна теорія соціальної роботи: сутність і переваги.
42. Системно-екологічна теорія соціальної роботи.
43. Соціально-радикальна теорія соціальної роботи: сутність і переваги.
44. Марксистська теорія соціальної роботи: сутність і переваги.

45. Комплексно-орієнтовні теорії соціальної роботи: загальна характеристика.
46. Рольова теорія соціальної роботи: сутність і переваги.
47. Соціально-педагогічна теорія соціальної роботи: сутність і переваги.
48. Когнітивна теорія соціальної роботи: сутність і переваги.
49. Адаптивно-соціалізаційна теорія соціальної роботи.
50. Діяльнісна природа соціальної роботи.
51. Громадянське суспільство, або соціальні спільноти: народ, нація, етнос, колектив, група, сім'я.
52. Модель системи соціальної роботи або видового організму.
53. Механізм функціонування та розвитку системи соціальної роботи.
54. Види соціальної роботи — соціальне обслуговування, соціальний супровід, соціальна профілактика, соціальна реабілітація.
55. Напрями соціальної роботи.
56. Стратегія подолання бідності в Україні.
57. Сутність методів соціальної роботи, їхня характеристика.
58. Структура державних органів соціальної роботи, їх багаторівневий характер, провідна роль у загальній системі соціального захисту населення.
59. Технологія діяльності соціального педагога щодо профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.
60. Вимоги до професійного використання антинаркотичної пропаганди.
61. Зміст формування позитивної життєстійкості особистості.
62. Профілактика алкоголізму, наркоманії, токсикоманії.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

I. Дайте визначення понять

1. Соціальна робота — це...
2. Соціальний добробут — це...
3. Соціальна допомога — це...
4. Соціальний захист — це...
5. Соціальне управління — це...

Охарактеризуйте:

1. Методи соціальної роботи:
2. Основні теорії соціальної роботи:
3. Принципи соціальної роботи:

4. Напрями соціальної роботи:...
5. Види соціальної роботи:

II. Підберіть вправи, які допоможуть реалізувати різні технології соціальної роботи.

III. Змодельуйте ситуацію роботи з певною категорією людей. Яку стратегію поведінки Ви оберете? Опишіть Ваш план дій.

IV. Дайте відповіді на запитання тесту “Чи здатні Ви оцінити партнера?” (див. додаток, тест № 1). Поясніть, навіщо ці якості потрібні у Вашій майбутній роботі.

V. Протестуйте себе за допомогою тесту № 2 “Самооцінка” (див. додаток, тест № 2). Зробіть висновки.

VI. Проаналізуйте статтю “Здатність приймати рішення” (див. додаток). Зробіть висновки щодо значення такої здатності у Вашій подальшій роботі.

КОНТРОЛЬ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Ефективність виконання студентами завдань із самостійної роботи контролюється:

- під час лекцій — контроль знань і вмінь, засвоєних у розрізі інших курсів;
- під час проведення практичних і семінарських занять — перевірка рівня підготовленості до виконання конкретної роботи здійснюється з метою оцінювання результатів навчання на певному освітньому (кваліфікаційному) рівні або на окремих його завершених етапах.

Оцінка рефератів та контрольних робіт здійснюється за системою оцінювання, що діє у навчальному закладі.

Захист рефератів здійснюється у формі публічного виступу і презентації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Основна

1. *Аникеєва Н. П.* Воспитание игрой: Книга для учителя. — М.: Просвещение, 1987.
2. *Афанасьєва Т. М.* Сім'я: Навч. посіб. — К.: Рад. шк., 1986. — 208 с.
3. *Баранов С. Я.* Педагогика: Учеб. пособие. — 2-е изд., доп. / С. П. Баранов, Л. Р. Болотина, В. А. Слостенин; Под ред. С. П. Баранова, В. А. Слостенина. — М.: Просвещение, 1986. — 336 с.
4. *Безпалько О. В.* Соціальна педагогіка в схемах і таблицях: Навч. посіб. — К.: ЦНЛ, 2003. — 134 с.
5. *Битенский В. С.* Наркомания у подростков. — К.: Здоровье, 1989.
6. *Бочарова В. Т.* Педагогика социальной работы. — М.: Агрус, 1994.
7. *Бочарова В. Т.* Социальная работа: знокомство с профессией. — М., 1994.
8. *Василькова Ю. В., Василькова Т. А.* Социальная педагогика. Курс лекций: Учеб. пособие. — М.: Академия, 1999. — 440 с.
9. *Василькова Ю. В.* Методика работы социального педагога. — М., 2001. — 160 с.
10. *Вайнола Р. Х., Папська А. Й.* та ін. Волонтерський рух в Україні: тенденції розвитку. — К.: Академпрес, 1999.
11. *Воспитание детей в игре* / А. К. Бондаренко, А. Й. Матусик. — М.: Просвещение, 1983.
12. *Голованова Т. П., Гапон Ю. П.* Волонтерство в соціальній роботі як феномен цивілізованого суспільства. — Запоріжжя, 1996.
13. *Горячев М. Д.* Социальная педагогика и социальная работа за рубежом. — Самара, 1998.
14. *Діяльність центрів соціальних служб для молоді України.* — К.: Академпрес, 1999.
15. *Закон України “Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні”.*
16. *Зимняя И. А.* Социальная работа как профессиональная деятельность // Социал. работа. — 1992. — Вып. 2. — 15 с.
17. *Євтух М. Б., Сердюк О.* Соціальна педагогіка. — К.: МАУП, 2002.
18. *Кзубовська І. В., Керецман В. Ю., Товканець Г. В.* Роль соціально-психологічної служби в роботі з сім'єю. — Ужгород, 1996.
19. *Кобзар Б. С., Петухов Е. І.* Запобігання відхиленням у поведінці школярів. — К.: Вища шк., 1992.
20. *Коваль Л. Г., Зверєва І. Д.* Соціальна педагогіка. — К.: ІЗМН, 1997.
21. *Ковчина І. М.* Підготовка соціального педагога до професійної діяльності // Соціал. робота в Україні: теорія і практика. — 2004. — № 2. — С. 25–39.
22. *Козлов А. А.* Социальная работа за рубежом: Состояние, тенденции, перспективы. — М., 1998.
23. *Козлов А. А., Иванова Т. Б.* Практикум социального работника. — М., 2001.
24. *Краснова Н. П., Марченко Л. П.* Методика роботи соціального педагога. — Луганськ, 2001. — 112 с.
25. *Левин Б. М., Левин М. Б.* Наркомания и наркоманы: Книга для учителя. — М.: Просвещение, 1991.
26. *Максимова Н. Ю.* Воспитательная работа с социально дезадаптированными школьниками: Метод. рекомендации — К.: АПН Украины, 1997.
27. *Медведева Г. П.* Этика социальной работы. — М., 1999.
28. *Мустаєва Ф. А.* Основы социальной педагогики: Учебник. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Акад. проект, 2001. — 416 с.
29. *Никитин В. А.* Начала социальной педагогики: Учеб. пособие. — М.: Флинта, 1998.
30. *Немежанская Е. А.* Это волшебное слово “игра”: Сборник. — К.: Молодь, 1978.
31. *Петровский А. В.* Дети и тактика семейного воспитания. — М.: Знание, 1981.
32. *Педагогічна профілактика девіантної поведінки неповнолітніх. Орієнт. прогр. для педагог. навч. закл. України* / В. М. Оржехівська. — К.: ІЗМН, 1996.
33. *Педагогическая диагностика в школе* / Под ред. Кочетова. — Минск: Вышайш. шк., 1997.
34. *Психологические аспекты профилактики алкоголизма и наркомании среди подростков: Метод. пособие.* — К.: ИСНО, 1995.
35. *Положення про позашкільний навчально-виховний заклад* // Законодавство України про середню освіту. — Бюл. законодавства і юрид. практики України. — 1999. — № 9.
36. *Рыбакова М. М.* Конфликт и взаимодействие в педагогическом процессе. — М., 1991.
37. *Сейко Н. А.* Соціальна педагогіка: Метод. посіб. — Житомир, 2002. — 260 с.
38. *Словарь-справочник по социальной работе* / Под ред. Е. И. Холостовой. — М., 2000.

39. *Словник-довідник* для соціальних працівників та соціальних педагогів / Укл. О. В. Безпалько та ін.; Ред. А. Й. Капська та ін. — К., 2000. — 260 с.
40. *Соціальна педагогіка*: Навч. посіб. / А. Й. Капська, Л. І. Міщик та ін. — К., 2000. — 264 с.
41. *Социальная работа* / Под ред. В. И. Курбатова. — Ростов н/Д., 1999.
42. *Соціальна робота як професія (аналітичний огляд)* // Соціолог. дослідж., 1993.
43. *Теория и методика социальной работы* / Под ред. В. И. Жукова. — М.: Союз, 1994.
44. *Теория и методология социальной работы* / Под ред. С. И. Григорьева. — М.: Наука, 1994.
45. *Теория социальной работы* / Под ред. Е. И. Холостовой. — М.: Юрист, 1998.
46. *Технології соціально-педагогічної роботи*: Навч. посіб. / За заг. ред. А. Й. Капської. — К., 2000. — 372 с.
47. *Теория социальной работы: Учебник* / Под ред. Е. И. Холостовой. — М., 1998.
48. *Фирсов М. В., Студенова Е. Г.* Теория социальной работы. — М., 2000. — 432 с.
49. *Холостова Е. И.* Практикум по социальной работе. — М., 2008.

Додаткова

1. *Авдеєнко А. П.* Інтенсифікація навчального процесу та організація самостійної роботи студентів / А. П. Авдеєнко, Л. В. Дементій, О. Є. Поляков // Пробл. освіти. — 2001. — Вип. 24. — С. 108–111.
2. *Золотарева Т. Ф., Минигалиева М. Р.* Основы психологической самопомощи социального работника. — М., 2001.
3. *История социальной педагогики*: Хрестоматия: Учеб. пособие / Под ред. М. А. Галагузовой. — М.: ВЛАДОС, 2000. — 544 с.
4. *Основы социальной работы* / Под ред. П. Д. Павленко. — М.: Инфра-М, 1997.
5. *Психология социальной работы* / Под ред. М. А. Гулиной. — СПб.: Питер, 2002.
6. *Словарь по социальной педагогике* / Под ред. Л. В. Мардахаева. — М.: Академия, 2002.
7. *Справочное пособие по социальной работе*. — М.: Юрист, 1997.
8. *Энциклопедия социальной работы*: В 3 т.: Пер. с англ. — М.: Центр общечеловеч. ценностей, 1993 — 1994.

Додаток

Тест № 1

Чи здатні Ви оцінити партнера?

Не замислюючись, виберіть один з варіантів відповіді на запитання тесту, запишіть відповідний бал:

1. Як Ви гадаєте, ті, хто старанно дотримується правил доброго смаку:

- а) ввічливі, приємні в спілкуванні — 2 бали;
 б) строго виховані — 4 бали;
 в) приховують справжній характер — 1 бал.

2. Ви знаєте подружню пару, яка ніколи не свариться.

Вважаєте:

- а) що подружжя щасливе — 2 бали;
 б) що подружжя байдуже одне до одного — 4 бали.

3. Ви вперше бачите людину, і вона відразу починає розповідати анекдот. Ви вважаєте, що вона:

- а) жартівлива — 1 бал;
 б) почувається невпевнено і в такий спосіб хоче

вийти зі скрутного становища — 2 бали;

- в) хоче справити на Вас добре враження — 4 бали.

4. Ваш співрозмовник активно жестикулює.

Ви вважаєте, що це:

- а) виказує його хвилювання — 4 бали;
 б) він втомився — 2 бали;
 в) він нещирий — 1 бал.

5. Ви хочете краще пізнати якусь людину.

Вважаєте, що для цього:

- а) її треба запросити до якоїсь компанії — 1 бал;
 б) попостерігати за нею — 2 бали;
 в) перевірити її стресом — 4 бали.

6. Хтось у ресторані дає великі чайові. Ви впевнені:

- а) він хоче справити враження — 4 бали;
 б) йому хочеться привернути увагу офіціанта — 2 бали;
 в) від щедрої душі — 1 бал.

7. Якщо людина не почне розмову першою.

Вважаєте, що:

- а) вона потайна або не хоче говорити — 2 бали;
 б) вона боязка — 4 бали;
 в) вона боїться, що її не зрозуміють — 1 бал.

8. Ви вважаєте, що низький лоб свідчить про:

- а) слабкий розум — 1 бал;
- б) упертість — 2 бали;
- в) Ви не можете сказати нічого конкретного — 4 бали.

9. Якої Ви думки про людину, котра не дивиться іншій людині в очі? Ви вважаєте, що:

- а) вона страждає на комплекс неповноцінності — 1 бал;
- б) вона нещира — 4 бали;
- в) вона неуважна — 2 бали.

10. Людина з достатком завжди купує дешеві речі.

Ви гадаєте, що:

- а) вона скромна — 2 бали;
- б) вона ощадлива — 4 бали;
- в) вона скупа — 1 бал.

Ключ до тесту:

Підсумуйте всі бали.

35 і більше — Вам легко скласти уявлення про людину. Вам досить подивитись на когось, і Ви багато про нього скажете. Крім того, Ви здатні одразу повідомити людині про це, оскільки впевнені, що не помилились. Але навіть якщо це так, подумайте: чи варто говорити кожному все, що Ви про нього думаєте? Цим Ви можете викликати роздратованість, але нічого не зміните.

26–34 бали — Ви вмiєте об'єктивно оцінити і ситуацію й оточення. Ви відчуваєте стан, в якому перебуває людина. Вам не важко вгадати характер людини. Ви можете стати психологом. Ви не приймаєте на віру думку інших, намагаєтесь самотужки зрозуміти людину. Якщо Ви розумієте, що помилились, не бійтесь це визнати: добра якість для педагогів, керівників.

25 і менше балів — Ви часто вірите кому завгодно. Ви дуже довірливо сприймаєте людей за їх зовнішнім виглядом. Коли ж переконаєтесь, що помилились, жалкуєте. На Вас чекають помилки в поведінці через неспроможність оцінити людину.

Тест № 2 Самооцінка

Поміркуйте над запропонованими твердженнями, відповіді оцінюються за чотирибальною системою, а саме: я думаю про це дуже часто — 4 бали; часто — 3 бали; інколи — 2 бали; рідко — 1 бал; ніколи — 0.

1. Мені не хочеться, щоб мої товариші підбадьорювали мене.
2. Постійно відчуваю свою відповідальність за роботу.
3. Я піклуюся про своє майбутнє.
4. Більшість мене ненавидить.
5. Я виявляю менше ініціативи за інших.
6. Я піклуюся про свій психічний стан.
7. Я боюсь здаватися дурнем.
8. Зовнішній вигляд інших кращий, ніж мій.
9. Я боюсь виступати з промовою перед незнайомими людьми.
10. Я часто допускаю помилки.
11. Шкода, але мені не дістає впевненості в собі.
12. Бажано, щоб мої дії частіше узгоджувалися з діями інших.
13. Шкода, що я не вмю як слід спілкуватися з людьми.
14. Я занадто скромний (скромна).
15. Моє життя безкорисливе.
16. Більшість дотримується невірної думки щодо мене.
17. Мені ні з ким поділитися своїми думками.
18. Люди багато чекають від мене.
19. Люди не особливо цікавляться моїми досягненнями.
20. Я трохи хвилююся.
21. Я відчуваю, що більшість людей не розуміє мене.
22. Я не почуваю себе у безпеці.
23. Я часто хвилююся даремно.
24. Я почуваюся незручно, коли заходжу до кімнати, де вже сидять люди.
25. Я почуваюся скуто.
26. Я відчуваю, що люди говорять про мене за моєю спиною.
27. Я впевнений, що люди майже все сприймають легше, ніж я.
28. Мені здається, що зі мною має статися якась неприємність.
29. Мене хвилює, як люди ставляться до мене.
30. Шкода, що я не дуже товариський.
31. У суперечках я висловлююся лише тоді, коли впевнений, що маю рацію.
32. Я думаю про те, чого від мене чекає громадськість.

Якщо Ви набрали:

від 0 до 25 балів — Ви в основному впевнені у своїх діях;

від 26 до 45 — середній рівень самооцінки;

від 46 і вище — низький рівень самооцінки (переживання з приводу критичних зауважень на свою адресу, сумнів у правильності своїх дій).

ЗДАТНІСТЬ ПРИЙМАТИ РІШЕННЯ

(за кн. І. Т. Кучерявий, О. І. Клепиков “Творчість — основа розвитку потенційних джерел особистості: Навч. посіб. — К.: Вища шк., 2000. — С. 175–178)

Більшість людей переконана: вони здатні приймати власні рішення за умови, якщо на них не тисне якась зовнішня сила. Таке уявлення — одна з найпоширеніших ілюзій. Річ у тім, що кожен з нас тією чи іншою мірою підкоряється звичаям, умовностям, почуттю обов’язку чи неприхованому тиску.

Підприємець за своєю сутністю не може бути чиновником. Для чиновника документ — це вінець усього. Забезпечуючи спокійне власне життя, він створює архів усіх своїх діянь. Реальні події йому байдужі, для нього важливо, що він провів правильне дослідження, прийняв рішення, розробив рекомендації і своєчасно подав правильну доповідну записку відповідальній посадовій особі.

У підприємстві живі люди та дійсні події важливіші за архівні дані, збитки неможливо компенсувати архівними записами.

Проте слід пам’ятати, що діловий лист — один із засобів спілкування, це документ, від якості підготовки якого багато в чому залежить вирішення проблеми.

Рішення можуть бути найрізноманітнішими і торкатися як будь-яких сфер власного життя і діяльності, так й інших осіб, соціальних інститутів і підприємств. Рішення бувають осмислені, раціональні, ірраціональні тощо. Наприклад, рішення щодо організації практичної справи мають бути раціональними й економічно доцільними. Безперечно, не можна приймати рішення, теоретично не розібравшись у суті справи. Проте, якщо б підприємець так і вчинив, то було б сумнівно: а чи зміг би він прийняти хоча б одне рішення. Підприємець — це людина, яка приймає і реалізує свої рішення.

У складній мережі причинно-наслідкових зв’язків іноді досить важко виявити головну причину явищ, що зумовлює причини другого порядку, третього тощо. Досвідченого підприємця виокремлює здібність схопити сутність проблеми відразу. Так, на запитання полководця, чому його в’їзд у фортецю не відзначався артилерійським салютом, командант відповів, що цьому є тринадцять причин. “Які? — запитав полководець. Перша — немає пороху... Досить, — перебив його розумний воєначальник”. Ось цим умінням — не загубитися у нескінченному потоці слів, здавалося б, й тих, які відносяться до справи, — мусять володіти сучасні підприємці та швидко приймати дієві рішення.

Ситуації, в котрі найчастіше потрапляє підприємець, визначаються новизною, незвичайністю, раптовістю. Усі вони потребують високої адаптивної здатності, творчої реакції, оскільки у нього немає заготовленої системи відповідей, підготовлених адекватних схем реакцій. Ділова людина має передбачити ситуації, з якими вона може стикатися, і зуміти адаптувати до них свої потенційні сили. Досвідчений підприємець не користується словом “не можна”, він знає, що можливості життя, бізнесу невичерпні; немає меж досконалості, немає безвихідності, і гарне завжди можна доповнити ще кращим.

Люди дуже різняться за здатністю приймати рішення. Одні, перш ніж прийняти рішення, довго вивчають суть справи, ретельно аналізують, обережно зважують, враховують думки своїх колег, дискутують, а потім вже тільки починають непостійно діяти. Такий метод прийняття рішень містить у собі елемент, який дає підстави запідозрити людину в нерішучості та в неефективності дій. Сама по собі ця людина може володіти величезною інтелектуальною культурою і науковою ерудицією, бути чесною і терпимою у роботі, проте їй справді не вистачає душевної відваги й здорового інстинкту. В житті ж бувають такі ситуації, коли відважне зухвальство є вищим за всяку мудрість.

Інша група людей, спираючись на свою інтуїцію, може беззастережно приймати швидкі та остаточні рішення. Ці люди динамічні, сміливі, рішучі, схильні до авантюризму, азарту і ризику. Це завжди люди дії, але ніколи — люди думки. Їх особистою рисою є насильство, жорстокість, безглуздий ризик. І дуже часто вони є людьми шанобливими, егоцентричними і самовпевненими. Дехто вважає, що самовпевненість людей приховує їхню духовну нестійкість.

Справа в тому, що люди індивідуально оцінюють події одних і тих самих ситуацій. Тому рішення кожного з нас можуть бути різними, протилежними, оскільки ґрунтуються на неоднакових уявленнях про цілі, інтереси, пріоритети.

Дуже важливо є здібність перевтілюватися у співрозмовника, колегу, партнера. Це дає можливість зрозуміти його начебто зсередини, тимчасово ототожнювати себе з ним. Однак, ця якість у підприємця не повинна доходити до такого, як у художніх натур, які, як Флобер, можуть вигукнути: “Ема Боварі — це я!” Вони мають бути здібними формувати уявлення про образ мислення іншої людини, стиль її мислення, уявлення, про те, що вона думає щодо нього, про те, що вона думає з приводу того, що я думаю про неї тощо. Пізнання іншої людини — це пізнання її цілей і мотивів, тих проблем, вирішити які вона намагається та які мають для неї певне значення, це також

уміння подивитися на предметну ситуацію та інших людей з позиції людини, що пізнається.

Уміння переходити на точку зору іншої людини формується не відразу, воно пов'язане з подоланням егоцентризму. Необхідність обліку особливостей міркування іншої людини чітко виступає у такій ситуації.

Троє мудреців засперечалися: хто з них наймудріший? Суперечку допоміг вирішити випадковий подорожній, який запропонував їм випробування на кмітливість. Він показав мудрецям п'ять ковпаків — три чорних та два білих і запропонував мудрецям заплющити очі й після того надягнув на кожного по чорному ковпаку, а два білих сховав у мішки. Потім перехожий дозволив розплющити очі і сформулював вимогу: вгадати, якого кольору ковпак є на власній голові. Той, хто розв'яже цю задачу, може вважати себе наймудрішим.

Кожен з учасників бачить, що на головах його колег по чорному ковпакові, тобто два з трьох використані. Отже, якщо спиратися на безпосереднє сприйняття і на пам'ять про загальну кількість ковпаків, тоді кожен може висунути дві рівноправні гіпотези: у нього на голові або чорний, або білий ковпак. Для рішення цієї задачі треба враховувати, як суб'єкт сприймається іншими і яке значення це може мати для вибору одної з двох гіпотез.

Перший мудрець міркує так: якщо б у мене на голові був білий ковпак, то другий мудрець міркував би так, якщо і у мене на голові білий ковпак, то третій учасник вмить зрозумів би, що у нього чорний ковпак, оскільки білих лише два. Якщо він мовчить, отже, в мене на голові чорний ковпак, і тоді другий мудрець легко розв'язує цю задачу. Однак він мовчить, таким чином, він бачить не білий, а чорний ковпак, і я маю усі підстави про це сказати.

Зазначимо, що у цій задачі критерієм вищого ступеня розвитку мудрості вважається вміння зрозуміти хід міркувань іншої людини. У ході пізнання виникає потреба подумки співвідносити особисті та ситуаційні чинники, які впливають на її поведінку, співвіднести її поведінку зі своєю, врахувати той вплив, що має на поведінку іншої людини прийнята ним роль, врахувати не лише зроблені дії, а й ті, які не відбулися.

Більшість рішень приймається скоріше раціонально, ніж на основі почуттів. Ділова людина мусить завжди прагнути діяти раціонально, зважувати умови, що перебувають поза нею, розумово прокручуючи різні можливі типи своєї поведінки та очікувані результати, щоб потім обрати оптимальний шлях, який веде до успіху. Люди, які володіють почуттям відповідальності, не можуть діяти попередньо не проа-

налізувавши, якою ціною буде досягнуто поставленої мети. Якщо ви не знаєте і не можете визначити наслідки своїх починань, значить, ви не розумієте, чого хочете. Раціональні дії завжди доречні, заздалегідь передбачувані.

У діловому житті не можна сліпо віддаватися своїм пристрастям і носитися, заламавши голову, в гонитві за вигодою. Напруженість і неприборканість бажань насамперед перешкоджає, ніж допомагає досягненню поставленої мети. При дуже сильному неспокої негативні думки опиняються у центрі уваги і витісняють творчі, продуктивні думки, що сприяють віднайденню виходу з безвихідної ситуації. Люди, які володіють харизмою, приймають рішення ірраціонально, на основі прозріння чи творчості; для них не існує правил, їм не притаманна компетентність.

Ефективність рішень, що приймаються, більшою мірою залежить від кількості, змісту, доцільності та своєчасності відомостей, чи, як висловлюються управлінці, якості інформаційного продукту з даного питання. Як свідчать численні дослідження, проведені американськими спеціалістами, 18–30 % втрат інтелектуальної праці практично затрачається в основному на пошук кращого інформаційного продукту.

Перед прийняттям рішення ділова людина зважає економічний ефект і керується ним як головним мотивом. Реальне життя вносить іноді суттєві поправки. Серед американських менеджерів діє правило: виріши спочатку найважливіші справи, а потім невідкладні.

Яка ж відмінність між важливим і невідкладним? За невідкладним завжди стоїть той, хто поспішає і підганяє, хто призначає строки і може примусити підкорятися. Важливим є те, що має для вас значення. На жаль, важливе майже ніколи не є терміновим. Усе важливе без очевидного збитку до певного часу можна знову і знов переносити на більш пізній строк. Саме в цьому приховується підступність важливого. Наприклад, ви вважаєте для себе стосунки в сім'ї важливими. Але за буденними невідкладними справами у вас до цієї проблеми просто руки не доходять. І ось уявіть: в один якийсь день ви виявляєте, що сім'я прекрасно обходиться без вас, кожен знайшов собі заняття, розважається як може, живе своїм життям. І що тоді? Значною мірою до важливих належать і такі реалії життя, як здоров'я, спілкування з друзями, духовний розвиток.

Тільки ви самі можете зробити важливе невідкладним, наполегливо вимагати виконання своїх же рішень, встановлювати строки і контролювати себе. Не можна, щоб зміст життя становила виключно робота.

ЗМІСТ

Пояснювальна записка.....	3
Аудиторна самостійна робота.....	5
Теми та структура семінарських занять.....	7
Позааудиторна самостійна робота студентів.....	17
Теми контрольних робіт.....	18
Теми рефератів.....	24
Завдання для самостійної роботи.....	26
Контроль самостійної роботи студентів.....	27
Список літератури.....	28
Додаток.....	31

Відповідальний за випуск *А. Д. Вегеренко*
Редактор *О. М. Коваленко*
Комп'ютерне верстання *А. П. Нечипорук*

Зам. № ВКЦ-4465

Формат 60×84/16, Папір офсетний.

Друк ротатійний трафаретний.

Наклад 50 пр.

Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)

03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2, МАУП

ДП «Видавничий дім «Персонал»

03039 Київ-39, просп. Червонозоряний, 119, літ. XX

*Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК № 3262 від 26.08.2008*